

Acció humanitària feminista: una qüestió de drets humans

Marta Pajarín García

Il·lustració: [Hansel Obando](#)

Al llarg del temps, l'acció humanitària (AH) s'ha gestionat com una modalitat i un sector de la cooperació internacional específic, amb trets, marcs temporals, principis, objectius o procediments d'actuació propis. Aquesta actuació diferenciada ha potenciat la sectorialització de les intervencions i l'especialització de les organitzacions i agències, dificultant, en conseqüència, l'articulació d'un diàleg fluid orientat a l'harmonització i a la complementarietat entre les diferents actuacions.

Els canvis en la concepció del desenvolupament i de la cooperació internacional desafien aquesta sectorialització i impulsen la recerca de fórmules que potenciïn la complementarietat i la possible convergència entre les accions de desenvolupament i d'acció humanitària. Des d'aquesta perspectiva integral pot interpretar-se també la vinculació que emfatitza l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible entre la pau, la seguretat i el desenvolupament sostenible.

La perspectiva feminista contribueix a traçar aquests ponts teòrics i pràctics. Les crítiques feministes cap a una visió de desenvolupament limitada al creixement econòmic han estat claus per revelar el biaix androcèntric i etnocèntric de les estratègies de desenvolupament, nodrint la noció de *mal desenvolupament* i apuntant a l'existència d'un fracàs global sistèmic del model de desenvolupament hegemònic.

Les crítiques feministes a una visió del desenvolupament limitada al creixement econòmic han estat claus per revelar els biaixos androcèntrics i etnocèntrics

Així mateix, les estratègies d'empoderament han amplificat el principi de protecció, incidint en la importància de les causes estructurals de les crisis humanitàries i promovent actuacions centrades en la protecció i garantia dels drets humans, concretament, en la defensa dels drets de les dones. En aquest sentit, la perspectiva feminista ha revelat la connexió entre l'expansió del model de globalització neoliberal hegemònic i l'aparició de noves formes de vulneració dels drets de les dones, així com nous mètodes de control i de violències masclistes a escala global.

Canvis en la visió del desenvolupament

La visió dominant de desenvolupament centrada en el creixement econòmic ha donat mostres de limitacions teòriques i metodològiques per integrar elements essencials dirigits al benestar dels éssers humans i a la conservació de l'entorn natural. En aquest context, la narrativa del desenvolupament s'ha nodrit de nous enfocaments que qüestionen el creixement econòmic com a pilar del model, o que transcendeixen la visió del progrés com a objectiu universal, denunciant el biaix individualista i exclusivista dels valors liberals.

Les conseqüències de la globalització neoliberal i de la crisi ecològica, així com les propostes de models alternatius de reconfiguració de les relacions socials i de les relacions amb la naturalesa, tenen una important lectura de gènere. Per exemple, des de l'economia feminista s'evidencia com el model de producció i consum capitalista s'assenta en un paradigma d'organització social patriarcal, que infravalora i desatén la reproducció social i les cures.

L'economia feminista aposta per un canvi de model que posi la sostenibilitat de la vida al centre i que entengui la interdependència entre els éssers humans conjuntament amb la seva necessitat de cures com a base del sistema d'organització comunitària [1]. Així mateix, i en sintonia amb els ecofeminismes, el nou model fa esment a l'ecodependència dels processos de desenvolupament. És a dir, d'una banda, l'economia feminista emfatitza els límits del model actual de globalització, el seu caràcter antropocèntric i androcèntric; i, d'altra banda, vincula la conservació i la cura de la naturalesa —justícia ambiental— amb la igualtat i la justícia de gènere. Aquestes aportacions estan contribuint de manera decisiva a la redefinició del concepte de desenvolupament i a la construcció col·lectiva de models de convivència alternatius.

A més, en les últimes dècades, el sistema de cooperació per al desenvolupament ha iniciat un procés de transformació substancial que afecta la seva naturalesa, la seva configuració, la manera com es mesura i també el seu funcionament. Aquest procés de canvi està motivat per les transformacions esdevingudes en l'escenari internacional, així com la introducció de

nous continguts en els debats i en les agendes de desenvolupament.

Des de l'economia feminista s'evidencia com el model de producció i consum capitalista s'assenta en un paradigma d'organització social patriarcal, que infravalora i desatén la reproducció social i les cures

La creixent rellevància dels debats sobre les desigualtats, la recerca de fórmules de governança internacional més representatives i més eficaces en la gestió col·laborativa dels béns públics globals o la coherència de polítiques constitueixen les línies mestres d'una cooperació internacional renovada. Així mateix, la visió integral, la interdependència i el caràcter estructural dels desafiaments actuals del desenvolupament fan que sigui urgent transformar el model de desenvolupament, essent aquest un àmbit d'actuació per a la cooperació internacional. Aquesta transformació s'orientaria cap a la posada en marxa de noves relacions de producció i de consum més sostenibles basades en la justícia social i de gènere; o cap a la consolidació d'entorns sociopolítics més democràtics, inclusivament i cohesionats, centrats en l'empoderament i en la participació de la ciutadania.

El principi de protecció des d'un enfocament de drets humans

L'enfocament assistencialista que tradicionalment ha caracteritzat l'acció humanitària va patir una important contestació a partir de la dècada de 1980 a través de visions més polítiques, completes i integradores de les crisis humanitàries [2]. Des d'aleshores han sorgit noves aproximacions, com l'enfocament VARD, basat en la vinculació entre l'ajuda d'emergència, la rehabilitació i el desenvolupament; la perspectiva de reducció i gestió del risc de desastres (RRD) o l'enfocament de resiliència, ambdós centrats en la importància de la tasca preventiva. Aquests enfocaments promouen accions destinades a l'avaluació dels factors de risc que poden provocar una crisi humanitària i a millorar la capacitat de preparació dels països i de les comunitats per donar-hi resposta, contribuint a reduir els factors de vulnerabilitat davant de riscos futurs.

El nou humanitarisme planteja un enfocament encara més holístic, capaç de reinterpretar els objectius de l'acció humanitària centrant-los en la transformació de les causes estructurals de les crisis i en la promoció del desenvolupament, la pau i els drets humans. Des d'aquesta visió més àmplia, el treball humanitari s'orientaria també a la prevenció dels conflictes i a la construcció de la pau, incloent les accions de testimoni, denúncia i incidència, tant en els contextos en crisi com també als països del Nord [3].

Així mateix, una altra línia de debat que assumeix el nou humanitarisme és la superació de l'enfocament de necessitats per un enfocament basat en drets humans (EBDH), que pivota al voltant del principi de protecció. De fet, juntament amb el deure d'assistir a les víctimes

de les crisis humanitàries, el deure de protecció va ser també central en l'aparició de l'humanitarisme; tanmateix, aquesta responsabilitat de protegir ha resultat més complexa de definir. Per tant, des d'un enfocament basat en drets humans, l'acció humanitària transcendiria l'assistencialisme i s'articularia sobre una noció de justícia social que emfatitzés la participació i l'exigibilitat dels drets de les persones.

El nou humanitarisme planteja un enfocament més holístic per reinterpretar els objectius de l'acció humanitària, centrant-los en la transformació de les causes estructurals de les crisis i en la promoció del desenvolupament, la pau i els drets humans

Des de finals de la dècada de 1990, el sistema humanitari ha intentat consensuar principis i normes mínimes compartides, així com marcs operatius, amb l'objectiu d'articular uns criteris comuns d'actuació (com, entre d'altres, la iniciativa Esfera, la Norma Humanitària Essencial, el Marc de Sendai per a la RRD, o el *Grand Bargain* sorgit després de la primera Cimera Humanitària Mundial). Malgrat que la concreció i el desenvolupament del principi de protecció no sempre són al centre d'aquestes propostes, aquests enfocaments sí que han contribuït a canalitzar la responsabilitat dels actors humanitaris, a millorar la transparència i la rendició de comptes o a promoure la coordinació i la participació. Amb tot, la major part d'aquestes iniciatives s'orienten finalment cap a la gestió dels recursos econòmics per part dels donants, sense considerar de manera efectiva criteris de qualitat referents a la realització de drets.

Una acció humanitària feminista

La incorporació de la perspectiva de gènere en l'acció humanitària s'ha produït més tard que en les polítiques i iniciatives de desenvolupament. No obstant això, l'adopció d'un enfocament més centrat en els drets, la protecció i el retiment de comptes ha afavorit la incorporació de la perspectiva de gènere en la tasca dels actors humanitaris, estandarditzant pautes d'actuació [4]. Actualment, existeix un ampli consens en afirmar que la perspectiva de gènere en el treball humanitari permet reconèixer l'impacte diferenciat de les crisis humanitàries en dones i homes, o l'efecte específic dels conflictes armats en les dones i les nenes. La perspectiva de gènere també permet visibilitzar com la vulnerabilitat, la capacitat o la resiliència (individuals i col·lectives) tenen una important dimensió de gènere perquè estan profundament determinades per les relacions de poder, els rols tradicionals, la qualitat de la participació, l'accés i control dels recursos o les normes socials discriminatòries.

Tenir en compte les diferents necessitats, oportunitats, prioritats o estratègies i posar el focus en la manera com les relacions de gènere han canviat durant les crisis és una informació molt rellevant per a una programació humanitària eficaç i per al compliment dels drets humans. Cal destacar també que el rol tradicional assignat a les dones, vinculat

amb les tasques reproductives i de cures, sol col·locar-les en l'avantguarda de la resposta humanitària. També per aquesta raó, la seva participació és clau en totes les fases de la programació, disposant d'una informació essencial a l'hora de planificar eficaçment la preparació, la resposta i la rehabilitació.

Així mateix, la perspectiva de gènere contribueix a assegurar l'aplicació dels principis humanitaris –humanitat, imparcialitat i no discriminació, neutralitat i independència– des d'una visió integral basada en el principi de protecció. Per aconseguir-ho, calen actuacions humanitàries que parteixin del reconeixement de les diferències i de les desigualtats entre dones i homes, procurant no consolidar-les ni perpetuar-les. Han de ser actuacions que no situïn les dones i les nenes en una situació de més vulnerabilitat, sinó que portin a terme mesures específiques per protegir els seus drets.

Des d'un punt de vista operatiu, la incorporació de la perspectiva de gènere en l'acció humanitària ha de partir de la realització d'anàlisis de gènere capaces d'orientar el disseny de mesures que afavoreixin la protecció i l'empoderament, així com plantejar programes transversals, tant en la fase de disseny com en l'execució i en l'avaluació de les accions. Entre aquestes mesures destaquen el reconeixement de situacions de violència de gènere, d'explotació sexual o d'abús sexual, específicament, durant els conflictes armats; l'empoderament de les dones i les nenes o les capacitats institucionals en clau de gènere de les organitzacions humanitàries, inclòs l'equilibri de gènere entre el seu personal.

En aquest sentit, es pot assenyalar que, malgrat els avenços produïts en referència als marcs normatius i operatius de l'acció humanitària, entre els quals destaca la Resolució 1325 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, encara hi ha un ampli marge de millora en la integració d'un enfocament basat en drets humans sumat a la perspectiva de gènere. A la pràctica són encara escasses les actuacions humanitàries que posen al centre el fet d'enfortir el protagonisme, el lideratge i l'agència de les dones, que planifiquen partint d'una anàlisi de gènere o que prioritzen la transformació d'unes relacions de gènere no igualitàries.

La perspectiva de gènere en el treball humanitari permet reconèixer l'impacte diferenciat de les crisis humanitàries en dones i homes, o l'efecte específic dels conflictes armats en les dones i les nenes

Les aproximacions feministes crítiques —especialment des dels feminismes postmoderns i decolonials— també criden l'atenció sobre les polítiques d'identitat patriarcals i etnocèntriques (re)creades pel sector humanitari. En aquest sentit, els feminismes crítics intenten visibilitzar les importants resistències del món humanitari per prioritzar la igualtat de gènere. Abans que res, els plantejaments feministes qüestionen la instrumentalització del discurs d'igualtat, l'evaporació del seu abast més transformador, el risc de simplificar i homogeneïtzar la diversitat, l'amenaça d'enfortir un nou essencialisme de gènere o el

silenci generalitzat sobre les causes estructurals d'aquestes desigualtats [5].

Més igualtat davant dels nous desafiaments humanitaris

En definitiva, la incorporació de la perspectiva de gènere en l'acció humanitària contribueix a assegurar l'aplicació dels principis humanitaris des d'una visió integral del principi de protecció, però també millora l'eficàcia i l'eficiència del treball humanitari, ja que permet oferir un millor diagnòstic de les problemàtiques i necessitats i, per tant, orientar de manera més adequada les actuacions de protecció i ajuda. Així mateix, la perspectiva de gènere afavoreix la connectivitat entre emergència i desenvolupament, perquè d'una banda contribueix a reduir el nivell de risc, i, de l'altra, perquè els contextos d'emergència generen importants oportunitats per a transformar els rols tradicionals i les pràctiques discriminatòries, així com per avançar cap a la igualtat en processos postemergència.

Els reptes actuals mostren com les crisis humanitàries ja no poden interpretar-se com a irrupcions imprevistes o puntuals, sinó que, majoritàriament, estan causades pels impactes globals d'un model de desenvolupament extractivista, insostenible i injust, que ha incrementat la vulnerabilitat ecològica i social de les comunitats. Les desigualtats de gènere s'han mostrat també com un important factor de vulnerabilitat, que debilita les capacitats socials davant de la gestió dels riscos de desastre i que erosiona la cohesió social i les bases per a una convivència en pau.

La intensificació dels conflictes i de les situacions de violència, la crisi de la població refugiada o els impactes del canvi climàtic han fet més complex el treball humanitari; amb tot, l'acció humanitària continua sense poder oferir una major atenció a les causes estructurals de les crisis. Així mateix, s'està produint una dinàmica de securització i instrumentalització de l'acció humanitària, que ve determinada en molts casos per objectius geoestratègics, justificant intervencions militars per raons humanitàries, qualificant de crisis humanitàries situacions amb clars components socials, econòmics o polítics; o, al contrari, ampliant la bretxa d'emergència davant de situacions que requereixen una major atenció i protecció [6].

En aquest context, resulta necessari que el sector humanitari intensifiqui els esforços per recuperar la tasca d'articulació i canalització de les demandes de justícia global i de justícia de gènere per part de la ciutadania. Un deure que, al seu torn, s'alinea amb els plantejaments feministes, ja que té per objectiu contribuir a la conformació d'una ciutadania crítica, mobilitzada i informada sobre les causes estructurals de les crisis, les desigualtats i les vulneracions de drets. Així mateix, encara que l'acció humanitària ha d'escoltar les propostes de transformació que parteixen de les experiències quotidianes i localitzades, també és necessari que alhora reculli els vincles globals que nodreixen l'intercanvi d'experiències i aprenentatges. Aquesta línia d'avenç del treball humanitari contribuiria al procés de transformació i actualització d'una nova cooperació internacional per al desenvolupament, mentre que també promouria la convergència amb les actuals propostes des de l'educació per a la transformació social i la justícia global.

REFERÈNCIES

- 1 — Pérez Orozco, A. (2019). *Subversión feminista de la economía. Apuntes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- 2 — Pérez de Armiño, K. (2002). *La vinculación ayuda humanitaria-cooperación al desarrollo*. Quadern de treball 33. Bilbao: HEGOA.
- 3 — IECAH i HEGOA (2017a). Un sistema humanitario en transformación. Retos tras la Cumbre Humanitaria Mundial. Documents de Treball sobre Acció Humanitària N° 1. Vitoria-Gasteiz: Agència Basca de Cooperació per al Desenvolupament.
- 4 — Poden destacar-se els següents documents: el mateix Manual Esfera (2018) o les directrius i guies de la Direcció General Europea de Protecció Civil i Operacions d’Ajuda Humanitària (2013) o de l’Inter-Agency Standing Committee (2005, 2008, 2015, 2018).
- 5 — Ruiz-Giménez, I. (2017b). Una mirada crítica al “humanitarismo” desde los estudios pospositivistas. *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, 117: 173-196.
- 6 — IECAH i Metges Sense Fronteres (2017). La Acción Humanitaria en 2016-2017: usos, abusos y desusos del humanitarismo en el escenario internacional. [Disponible en línea](#).

Marta Pajarín García

Marta Pajarín García és Doctora en Ciències Polítiques i Relacions Internacionals i experta en gènere i desenvolupament. Compta amb una àmplia experiència professional en l'àmbit de la cooperació internacional com a tècnica de projectes i com a cooperant sobre el terreny. Des de l'any 2010, forma part de l'equip de coordinació acadèmica del Màster Propi en Gènere i Desenvolupament de la Universitat Complutense de Madrid (UCM). Actualment és consultora independent i investigadora associada de la Unitat de Gènere de l'Escola de Govern de la UCM, on realitza activitat docent, investigadora i assessoria en matèria de gènere, desenvolupament, cooperació internacional, intervenció social i polítiques de gènere per a diferents institucions públiques, universitats i ONGD.